

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

KÜÇÜKALİ, A. ÇINAR, O. (2020). Akademisyenlerin Kovid-19 Algısı. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (4), 1633-1654.

Akademisyenlerin Kovid-19 Algısı

Adnan KÜÇÜKALİ (*)

Orhan ÇINAR (**)

Öz: İnsan türünün varlığını tehdit eden küresel virüs salgınları, tıbbi olduğu kadar derin sosyal, ekonomik, politik ve kültürel etkiler meydana getirmektedir. 2020 yılı itibari ile salgın (pandemi) haline gelen Kovid-19 hastalığı, toplumların yerleşik birçok toplumsal davranış kalıplarını değiştirme düzeyine ulaşmıştır. Sağlık bilimciler bu salgının tedavisi üzerine yoğunlaşırken, sosyal bilimciler ise salgının ekonomik ve toplumsal boyutu ile ulusal ve uluslararası güvenlik açısından ifade ettiği anlamlar üzerinde durmaktadırlar. Bu araştırma, Kovid-19 salgınının Atatürk Üniversitesi akademisyenlerince nasıl algılandığının tespit edilmesi amacıyla 2020 yılı Nisan ayında yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini anketleri eksiksiz dolduran 245 akademisyen oluşturmaktadır. Veri toplamada kullanılan anket, araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Anket soruları: 1) Kovid-19 salgınının kasıtlı olarak üretildiğine dair algılar, 2) Kovid-19 salgınına yönelik ekonomik beklentiler ile kurumsal ve bireysel tedbirlerin değerlendirilmesi, 3) Kovid-19 salgını ile ilgili genel algılar başlıkları dâhilinde değerlendirilmiştir. Akademisyenler, Kovid-19 salgınıyla mücadelede alınan ulusal ve yerel tedbirleri yeterli görmekle birlikte bu salgının küresel akıllarca tasarlanmış ve ilerde devam edecek biyolojik saldırılardan biri olabileceğine yönelik bir algıya sahip olduklarını da belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kovid-19, Pandemi, Komplo Teorileri, İnfodemi (Bilgi Kirliliği), Akademisyenler, Atatürk Üniversitesi

Covid-19 Perception of Academicians

Abstract: Global virus outbreaks that threaten the existence of the humankind have profound social, economic, political and cultural effects as well as medical. Covid-19 disease, which has become a pandemic as of 2020, has reached the level of changing many established social behavior patterns of societies. While health scientists focus on the treatment of this pandemic, social scientists are more concerned about the economic and social dimension of the epidemic and its meanings in terms of national and international security. This research was conducted in April 2020 to determine how Atatürk University academicians perceived the Covid-19 outbreak. The sample of the study was 245 academicians who filled the questionnaires completely. The questionnaire used to gather data was developed by the researchers. Survey questions were evaluated in three parts: 1) Perceptions that the Covid-19 pandemic was intentionally produced, 2) Economic expectations and evaluation of institutional and individual measures for the Covid-19 outbreak, and 3) General perceptions about the Covid-19 outbreak. As a result of the study it was found out that academicians

*) Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü (e-posta: adnankucukali@atauni.edu.tr) ORCID ID. orcid.org/0000-0002-3908-3400

**) Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü (e-posta: orhanar@gmail.com) ORCID ID. orcid.org/0000-0001-8996-6925
Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmıştır iThenticate for Authors & Researchers intihal incelemesinden geçirilmiştir.

evaluated the national and local measures taken in combating the Covid-19 sufficient, but they also stated that this might be one of the biological attacks designed by global minds and it would continue in the future.

Keywords: Covid-19, Pandemic, Conspiracy Theories, Infodemic, Academicians, Atatürk University

Makale Geliş Tarihi: 08.10.2020

Makale Kabul Tarihi: 22.12.2020

I. Giriş

2019 Aralık sonunda 2019-nCoV adı verilen yeni bir koronavirüs ilk kez Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıktıktan sonra, hızla ülkeye, başka ülkelere ve ardından tüm dünyaya yayıldı (Han vd., 2020). Şiddetli akut solunum yolu sendromunun (SARS) ve Orta Doğu Solunum Sendromunun (MERS) bir akrabası olarak kabul edilen Kovid-19, alt solunum yolunu etkileyen ve insanlarda pnömoni olarak ortaya çıkan SARS-CoV-2 adlı bir beta-coronavirüsten kaynaklanır. Dünya Sağlık Örgütü, Kovid-19 adını verdiği bu yeni koronavirüsün yayılmasının erken teşhis, izolasyon, hızlı tedavi ve temasların izlenmesi için sağlam bir sistemin uygulanmasıyla durdurulabileceğini açıklayarak (Sohrabi vd., 2020), 30 Ocak 2020'de uluslararası ölçekte halk sağlığını tehdit eden küresel bir salgın (pandemi) olarak ilan etti (Sun vd., 2020). Yılan, yarası ve pangolinden insana geçebilen hayvan kökenli bir virüs olan Kovid-19, çok hızlı bir şekilde yayılabilmekte ve özellikle bağışıklık sistemi zayıf ve yaşlı insanlarda ciddi rahatsızlıklara, toplu ölümlere neden olmaktadır (Usher vd., 2020).

Ancak şunu belirtmek gerekir ki, ilk vakalar Aralık 2019'da tespit edilmiş olmasına rağmen bazı araştırmacılar bu virüsün Çin Cumhuriyeti'nin açıkladığı tarihten çok daha öncesine kadar uzanması ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerektiği üzerinde durmuşlardır (Best, 2020). Söz konusu salgın, bugün ulaştığı boyut itibarıyla hemen tüm dünya ülkelerinin yalnızca ekonomik yapılarını değil, mevcut birçok toplumsal ve bireysel ilişkilerini etkileyebilecek ve geleneksel yaşam tarzlarında değişiklikler oluşturabilecek bir niteliğe kavuşmuştur (Kardaş, 2020).

2020 yılının ilk aylarında küresel bir salgın haline dönüşen Kovid-19'un önlenmesi veya tedavisinin gerçekleştirilmesi adına birçok devlet gibi Türkiye de yoğun bir uğraşı içerisinde. Fen bilimciler laboratuvar çalışmalarıyla hastalığın üstesinden gelmeye çalışırken, sosyal bilimciler ise işin ekonomik, siyasi, toplumsal ve güvenlik boyutunu araştırmalarının odağına yerleştirmişlerdir. Ancak başlangıçta doğal bir salgın olarak kabul gören hastalık, sürecin ilerlemesi, hastalığın boyutunda yaşanan değişiklikler ile birlikte sosyal bilimcilerin algısında da farklılıklara neden olmuştur (Müftüler-Baç, 2020: 20).

Toplumsal araştırmaların ortaya koyduğu verilerden hareket eden bilim insanları salgının muhtemel etkilerinin yalnızca ülke insanının sağlık ve ekonomisine değil, hemen tüm toplumsal kurumlarına etki edebileceğini dile getirmektedir. Bu doğrultuda muhtemel ekonomik daralmanın oluşturacağı anomilerin, kendi iç sorunlarını çözmemiş toplumlarda, özellikle politik anlamda parçalanmalara ya da bunları bastırmak için arzu edilmeyen sert yönetim uygulamalarına neden olabileceğine yönelik

varsayımlar oluşturulmakta ve farklı tavsiye politikalarının niteliği üzerine çalışmalar yapılmaktadır (Bozkurt, 2020).

Eskiden beri dile getirilen “*biyolojik saldırı*” kavramı, Kovid-19 salgını için de ifade edilir olmuştur. Bu salgının üst akıl/akıllar tarafından genomlarıyla oynanarak bir laboratuvar ortamında üretilmiş bir virüsün yol açtığı bilinçli biyolojik saldırılardan olduğu ve benzer saldırıların zaman zaman tekrar edeceği düşüncesi birçok yazar-çizer gibi teknoloji devi Microsoft’un kurucusu Bill Gates’in de savunduğu bir iddiadır. Gates, son birkaç yıldan bugüne katıldığı toplantılarda ülkelerin küresel salgın ve savaşlara hazırlıklı olmalarının gerekliliği üzerinde durmaktadır. Gates, dünyanın herhangi bir yerinde milyonlarca insanı öldürebilen, ekonomileri durdurabilecek, ülkeleri kaosa sürükleyebilecek ve zaman zaman ortaya çıkacak/çıkarılacak biyolojik saldırıların tüm dünyayı etkisi altına alabileceği gerçeği ile karşı karşıya olduğumuzu söylemektedir (Scipioni, 2020).

Bozkurt (2020) söz konusu virüsün muhtemel etkilerini şöyle ifade etmektedir: “Beklenildiği şekilde bu virüsün toplumlar üzerinde derin etkisi olacak. Bu etkinin nasıl ve hangi derinlikte bir etki olacağı biraz da krizin ne kadar uzayacağına bağlı. Eğer virüs bir an önce kontrol edilemez ve çok uzun bir süre insanlar evlerine kapanırsa, hem can kaybı hem de ekonomik kayıplar yüksek olacaktır.”

Dünya, Kovid-19’un oluşturduğu krizle baş etmeye çalışırken bireyler de bu kaotik ortamda yaşam tarzı ve alışkanlıkları üzerinde hatırı sayılır değişikliklere uymaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Bu araştırma ile Atatürk Üniversitesi merkez kampüsünde görev yapmakta olan akademisyenlerin, karşılaştıkları bu yeni salgın ortamını nasıl algıladıklarının belirlenmesine çalışılmıştır.

II.Kovid-19 Salgınının Küresel Etkileri

Devam etme süresi ve virüse yakalanan birey sayısı ile doğru orantılı olmak üzere ülkelerin tamamına yakını etkisi altına almış olan Kovid-19, öncelikli olarak toplumların sağlık sistemlerine etki etmekte ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Bu iki sorun akabinde ülkeler için hayati öneme sahip güvenlik tehlikelerinin yaşanmasına yol açabilmektedir (Müftüler-Baç, 2020).

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO) raporlarına göre dünyanın hemen tüm ülkelerine yayılmış olan Kovid-19, bir pandemidir. Bu salgında 07 Mayıs 2020 tarihi itibarıyla dünya genelinde yaklaşık 3,6 milyon onaylanmış vaka ve 260 bin ölüm gerçekleşmiştir (DSÖ, 2020a). 31 Ağustos 2020 itibarıyla onaylanmış vaka sayısı yaklaşık 25 milyon iken gerçekleşen ölüm sayısı yaklaşık 843 bindir.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü’nün (OECD) tahminlerine göre dünya ekonomileri 2020 yılında en az %2,4, G20 ülkeleri ise %2,7 oranlarında daralma içine gireceklerdir. Ancak salgının daha uzun sürmesi ulusal ve uluslararası kuruluşların tahminlerini doğal olarak aşağı yönde revize etmelerine neden olacaktır (OECD, 2020). Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) verilerine göre 2020 sonuna kadar küresel çapta doğrudan yabancı sermaye yatırım akışının %30-40 oranında düşmesi beklenmektedir (UN News, 2020).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise 2020 itibarıyla küresel çapta 5-25 milyon kişinin söz konusu salgın nedeniyle işsiz kalacağını öngörmektedir (ILO, 2020).

UNESCO yaptığı araştırmada Kovid-19'un neden olduğu küresel okul kapanmalarının dünya çapında 1,5 milyar öğrenciyi okuldan uzak tuttuğu, bu durumun özellikle örgün öğretim odaklı eğitim hayatı için farklı araçlar ve yeni yöntemler geliştirilmesi ihtiyacı doğurduğunu ifade etmektedir (UNESCO, 2020).

Ayrıca salgının küresel çapta toplumsal hayatı derinden etkileyerek pek çok alanda önemli değişimlere neden olduğu ve tüm bu değişimlerin bireysel, kurumsal, toplumsal, ekonomik, çevresel vb. bağlamda birçok sonuç doğurduğu/doğuracağı düşünülmektedir (Ulutaş, 2020).

III.Kovid-19 Salgınının Türkiye Üzerindeki Belli Başlı Etkileri

Türkiye, Kovid-19 salgını ile mücadelede; sağlık alanında sahip olduğu hekimleri, ileri düzeyde donanımlı hastaneleri, yüksek miktarda yatak sayısı ve fiziki imkânlarının yeterliliği ile birçok ülkeye göre daha hazırlıklı olduğunu göstermiştir. Ülkede bir yandan ek tedbirler bağlamında inşaatı devam eden sahra hastaneleri daha büyük salgınlar için hızla inşa edilirken, diğer taraftan üniversitemizde ve araştırma merkezlerimizde aşı bulma çalışmaları devam etmektedir.

Kamusal alanlarda vatandaşların topluca bulunacağı ve bulaş riskinin artacağı ortamlara yönelik olasılıkları ortadan kaldıracı tedbirler alınmıştır. Yine kamuda ve özel sektörde esnek mesai, dönüşümlü mesai, evden çalışma alternatif yöntemlerinin mevzuat altyapısı düzenlenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından eğitime zorunlu ara verilmesi kararını takiben sürecin belirsizliği ve uzaması öngörüsü ile uzaktan eğitim yürütülmesi konusunda ve esnek akademik takvime geçilmesi ve uzaktan eğitimin kullanılması için gereken düzenlemeler hızla uygulamaya sokulmuştur (TÜBA, 2020).

Türkiye'de Kovid-19 vakalarıyla ilgili veriler, sürekli güncellenmekte ve <https://covid19.saglik.gov.tr/> (Sağlık Bakanlığı, 2020) linki aracılığıyla kamuoyu ile paylaşılmaktadır. 31 Ağustos 2020 itibarıyla Türkiye'de onaylanmış vaka sayısı yaklaşık 268 bin, gerçekleşen ölüm sayısı 6326'dır.

Salgının ihracat, taşımacılık, turizm, havacılık gibi lokomotif sektörlerdeki baskın etkisi, üretim ve tüketimi ulusal ve uluslararası boyutta olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Tüketim davranışlarında ve global finansal piyasalarda yaşanan panik havası, hemen tüm ülkelerde büyümeyi azaltıcı etki yarattığından, giderek daralan ve hassaslaşan küresel ekonomik bunalımın oluşumunu da beraberinde getirmiştir (McKibbin ve Fernando, 2020). OECD raporuna göre 2019'da yüzde 2,9 büyüyen dünya ekonomisi 2020'de yarım puan hız kaybedecek ve büyümesi yüzde 2,4'e düşecektir. 2020 OECD raporu Türkiye ekonomisi için 2020'de yüzde 2,7'lik bir büyüme beklerken sürecin uzaması halinde bu oranların altında bir büyümenin gerçekleşmesinin hiç de sürpriz olmayacağı ifade edilmektedir (Sönmez, 2020).

Kovid-19 nedeniyle olumsuz etkilenen diğer bir alan, turizmdir. Bazı ülkelerin seyahat listelerinden Türkiye'yi çıkarmaları, özellikle yaz aylarında beklenen turizm gelirlerini önemli ölçüde düşürmektedir. Acar (2020), yaptığı çalışmada Kovid-19'un ülke ekonomilerinde etkileri uzun süre hissedilebilecek türden zararlar oluşturacağı ve turizm sektörünün de bu zararlardan doğrudan olumsuz bir şekilde etkileneceğini ortaya koymaktadır.

Epidemiler ve bulaşıcı hastalıklardan kaynaklanan önemli risklerden biri makro-çöküntüdür; hastalıklardan kaynaklanan verimlilik kaybı, ticaretin yavaşlaması veya etkilenen bölgelerde şirket faaliyetlerinin durma noktasına gelmesiyle ortaya çıkan bir ekonomik durgunluk yaşanır ki, Türkiye de bu durgunluğu aşma adına hemen her gün yeni tedbir paketlerini hayata geçirme çabası içerisinde (TÜBA, 2020). Bu doğrultuda 2020 yılı Temmuz ayına kadar hükümet çeşitli ekonomik paketleri uygulamaya koymuştur. Bunların başında düşük faizli konut ve taşıt kredileri gelmektedir.

IV. Covid-19 Salgınının Bireysel ve Toplumsal Etkileri

Salgınlar sağlık yönünden olduğu kadar bireysel ve toplumsal açıdan da olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Bulaşıcı hastalığa yakalanma tehdidi altında korku ve stres yaşayan bireyler farklı davranışlar gösterebilmektedirler. Örneğin bazı kişilerde salgından korunma ilkeleri (maske, dezenfekte, fiziksel mesafe vs.) adına çok aşırı, abartılı hassasiyetler söz konusu iken bazıları bunları umursamamaktadır. Yine salgının ilk dönemlerinde ellerin kolonya ile dezenfekte edilmesinin faydalı olduğu açıklandığında piyasada kolonyaya olan talep artmış ve fiyatı neredeyse dört katına çıkmıştır. Maske fiyatları ise on kattan fazla artmıştır.

Bu tip salgınlarda korku ve belirsizlik, insanların kontrolsüz davranışlar göstermesine yol açabilir. Belirsizlikten dolayı hükümet veya sağlık otoriteleri tarafından verilen mesajların kesin olmaması kamuoyunda karmaşa, belirsizlik ve korkuya sebep olabilir (Han vd., 2018). Belirsizlik karşısında insanlar kendilerini güvenceye almak için tedbir alma eğilimi gösterirler. Örneğin salgının ilk günlerinde insanlar marketlerdeki rafları boşaltmış, ATM'ler önünde nakit para çekme kuyukları oluşmuştur. İtalya'nın kuzeyinde yer alan Lombardiya'nın karantinaya alınacağı haberinin resmi kaynaklardan önce bir haber kanalı tarafından açıklanması, insanları paniğe sevk etmiş, insanlar bölgeden kaçmak için ya kendi araçlarıyla yola çıkmış veya tren istasyonlarına, otobüs terminallerine ve havalananlarına hücum etmişler ve nihayetinde çok büyük bir karmaşa meydana gelmiştir (Cinelli vd., 2020). Ülkemizde saat 24.00'da başlayacak olan eve kapanmanın sadece iki saat önceden ilan edilmesi benzer şekilde bir karmaşa yaşanmasına sebep olmuştur.

Salgının ortaya çıktığı andan bugüne kadar diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de salgının yayılmasını önlemek için ciddi tedbirler alınmış ve çeşitli kısıtlamalar uygulamaya konulmuştur. Karantina, sokağa çıkma yasağı, uluslararası ve şehirlerarası yolculuk kısıtlaması, salgından korunma ilkeleri, hizmetlerin uzaktan internet aracılığıyla sunulması gibi önlemler bireyleri önemli ölçüde etkilemiş, bir anlamda yaşam tarzlarında ciddi değişiklikleri de beraberinde getirmiştir.

Salgının özellikle akıl hastalığı olan kişiler ve genel olarak nüfusun ruh sağlığı üzerindeki olası olumsuz etkileri korku, kendini izolasyon ve fiziksel uzaklaşma ile daha da kötüleşebilmektedir. Uzun süre eve kapanma bireylerde yalnızlık, korku, kaygı gibi psikolojik travmalara sebep olabilmektedir.

Salgın dönemlerinde sağlık çalışanlarında korku, stres, depresyon, somatik semptomlar ve uyku problemleri ortaya çıkabilmektedir (Chong vd., 2004). Yoğun çalışma temposu yanında virüsü kapma riskinin daha yüksek olması sağlık çalışanları

için ciddi olumsuz durumlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu dönemde sağlık çalışanları da hastalığa yakalanmış ve hayatlarını kaybetmişlerdir.

İnsanlar, çevre ve yaşam alışkanlıkları değiştiğinde endişelenirler ve kendilerini güvende hissetmezler. Bulaşıcı hastalık salgınlarında, hastalığın nedeni, ilerlemesi ve sonuçları net olmadığına, söylentiler büyür ve benzer fikirlere dayanan tutumlar ortaya çıkar. Bulaş kaynaklı kaygı ve korku, ayrılıkçı eylemlere yol açabilir. Kovid-19 salgınına sebep oldukları gerekçesiyle Wuhanlılar diğer Çinliler tarafından hedefe konulmuş ve suçlanmış; Çinliler ise diğer uluslar tarafından kınanmıştır. Medyada “Çin virüsü”, “Wuhan virüsü”, “Yeni sarı bela” kavramlarının kullanılması bu ayrılıkçılığa örnek verilebilir (Ren vd., 2020). Hastalığa yakalanmış kişiler de toplumun diğer bireyleri tarafından benzer şekilde suçlanıp dışlanabilirler.

Salgın ile intihar arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada salgın döneminde intihar sayılarının arttığına yönelik kanıtlar ortaya konulmuştur (Gunnell vd., 2020). Salgın ile alakalı olabilecek intihar sebepleri şu şekilde açıklanmaktadır: Hastalığa yakalanmış olan bireylere ve ailelerine yönelik damgalama nedeniyle intihar riski artabilir. Psikiyatrik bozukluğu olanlar kötüleşen semptomlar yaşayabilir ve diğerleri depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres gibi yeni zihinsel sağlık sorunları geliştirebilir (hepsi de intihar riskinin artmasıyla ilişkilidir). İstihdam kaybı ve finansal stres faktörleri intihar için iyi bilinen risk faktörleridir. Salgın sebebiyle eve kapanma sırasında aile içi şiddet ve alkol tüketimi artabilir. Sosyal izolasyon, eve kapatılma ve yalnızlık intihar riskine katkıda bulunur. Medyada krizle ilgili hikâyelerin sürekli yer alması, korkuyu artırabilir ve intihar riskini artırabilir. Yine hasta olduğu halde bunu başkalarına bulaştırdığını düşünerek kendini suçlama da intihara götürebilir.

Salgın sebebiyle yüz-yüze eğitime ara verilmesi, çocukları ve gençleri de etkilemiştir. Özellikle 2020 yılında bir üst eğitim kurumuna geçme sınavına girecek öğrencilerin beklentileri sekteye uğramış ve gelecekle ilgili endişeleri artmıştır. Okulu sevmeyen öğrenciler dahi bu dönemde okulu özlediklerini dile getirmişlerdir.

Salgın sebebiyle birçok toplumsal olgu farklı bir biçime dönüşmüştür. Örneğin cemaatle namaz, cenaze törenleri, düğünler pandemi kurallarına göre yapılmaya başlamıştır. Yine eve kapanma döneminde iletişim genellikle sosyal medya aracılığıyla toplu görüntülü arama şeklinde gerçekleşmiştir.

Bu olumsuz bireysel ve toplumsal etkilerin yanında salgın döneminde insanların birbirlerine destek oldukları da gözlenebilmektedir. Özellikle eve kapanma kararı alındıktan sonra işsiz kalan veya maddi durumu iyi olmayanlara yönelik çeşitli yardım kampanyaları yürütülmüş (“Biz Bize Yeteriz”, “Askıda Fatura” gibi) ve bunlara geniş ölçüde katılım sağlanmıştır. Yine sağlık çalışanlarına moral destek sağlamak amacıyla 2020 yılı Mart ayı içerisinde akşamları saat 21.00’da alkış eylemi gerçekleştirilmiştir. Tüm ülkede insanlar pencerelerine veya balkonlarına çıkıp eyleme destek vermişlerdir (DW, 2020).

Kovid-19 salgınının etkilerini üç başlık altında toplamak mümkündür (Haleem vd., 2020):

A)Sağlık

- Şüpheli veya doğrulanmış vakaların tanı, karantina ve tedavisinde karşılaşılan zorluklar,

- Mevcut tıbbi sistemin işleyişine aşırı yüklenme,
- Diğer hastalık ve sağlık sorunları olan hastaların ihmal edilmesi,
- Çok yüksek risk altında olan doktorların ve diğer sağlık uzmanların iş yüklerinde artış,
- Eczane ve medikalere yönelik talebin artması,
- Yüksek koruma gereksinimi,
- Tıbbi tedarik zincirinin bozulması.

B)Ekonomik

- Temel malların üretiminin yavaşlaması,
- Ürünlerin tedarik zincirinin duraksaması,
- Ulusal ve uluslararası ticarete kayıplar,
- Piyasadaki zayıf nakit akışı,
- İşsizlikle birlikte gelir artışında önemli düzeyde azalma.

C)Sosyal

- Hizmet sektörünün olağan işlevinde aksaklıklar,
- Büyük ölçekli spor ve turnuvaların iptali veya ertelenmesi,
- Ulusal ve uluslararası seyahat ve hizmetlerin iptali,
- Kültürel, dini ve eğlence etkinliklerinin kesintiye uğraması,
- Halk arasında aşırı stres,
- Akranlar ve aile üyeleriyle fiziksel mesafe,
- Komşuluk ve akrabalık ilişkilerinde mesafeli birliktelikler ve beraberinde ziyaretlerde ciddi azalma,
- Otel, restoran ve dini mekânların kapatılması,
- Sinema, tiyatro, spor salonları, yüzme havuzları, spor kulüpleri gibi eğlence mekânlarının kapatılması,
- Okulların kapatılması ve sınavların ertelenmesi,
- Eğitim ve öğretimin yaygın bir şekilde internet ortamında yapılması.

V.Araştırma

Bu araştırmanın amacı, 2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan daha sonra tüm dünyaya yayılan ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından salgın (pandemi) olarak ilan edilen Kovid-19 hastalığı ile ilgili olarak akademisyenlerin algılarını tespit etmek ve değerlendirmektir.

Araştırmanın yöntemi; amaç, verilerin toplanma şekli ve çözümlenmesi itibarıyla tarama (mevcut durumu olduğu gibi tespit etme) yaklaşımı kullanılarak gerçekleştirilmiş olup, betimsel niteliktedir (Karasar, 2002). Araştırma verisinin elde edilmesinde anket tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın çalışma evrenini, araştırmanın yapıldığı tarihte sayısı 2705 (ATAUNİ, 2018; YÖK, 2019) olan Atatürk Üniversitesi'nin Erzurum il merkezindeki birimlerinde çalışan akademisyenler oluşturmaktadır. Araştırmacılar, anket sorularını aktardıkları Google form linkini akademisyenlerin kurumsal e-posta adreslerine göndererek doldurmalarını talep etmişlerdir. Anket formunu dolduran akademisyen sayısı 262'dir. Eksik cevaplandırmalar nedeniyle 17 anket değerlendirmeye alınmamıştır. Araştırmanın örnekleme anketleri eksiksiz dolduran 245 akademisyendir. Çalışma evreninden %90

güven seviyesinde, %5 hata payı öngörülerek seçilecek örneklem sayısı 243 olduğundan ulaşılan anket sayısı yeterli kabul edilmiştir.

Araştırma verisinin elde edilmesinde kullanılan anket, araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Anket formunda katılımcıların kişisel bilgilerini belirlemeye dönük sorular ve akademisyenlerin Covid-19 salgını ile ilgili algılarına yönelik 5'li Likert tipi 20 soru yer almaktadır. Bu sorulara verilecek cevaplar 1 (Hiç katılmıyorum) ile 5 (Kesinlikle katılıyorum) arasında değişmektedir. Anket formunun linki, 2020 yılı Nisan ayının ilk haftasında akademisyenlerin kurumsal e-posta adreslerinde gönderilmiş, linke erişim ay sonunda durdurulmuştur. 2020 Mart ayının ortasından itibaren üniversitelerde yüz yüze eğitime ara verilmiş olup dersler on-line olarak yürütülmüştür. Dolayısıyla anketlerin cevaplandırıldığı tarihlerde hükümet, salgının yayılmasını önlemeye yönelik tedbirleri uygulamaya başlamıştı.

Araştırma verisi bilgisayar ortamına, SPSS for Windows 16.0 programı ile aktarılmış ve istatistiksel analizlerde frekans, yüzde dağılımları, ortalama ve standart sapma kullanılmıştır. Anketteki 5'li Likert tipi soruların aritmetik ortalamalarının değerlendirilmesinde şu aralıklar kullanılmıştır (Çınar, 2010):

- 1,00-1,80 Çok düşük
- 1,81-2,60 Düşük
- 2,61-3,40 Orta
- 3,41-4,20 Yüksek
- 4,21-5,00 Çok yüksek.

VI. Bulgular

A. Kişisel Bilgiler

Anket sorularına cevap veren katılımcıların kişisel bilgileri Tablo 1'de yer almaktadır. Cinsiyete göre dağılım, üniversitenin cinsiyet dağılım oranlarına yakındır. Atatürk Üniversitesi'nin toplam öğretim elaman sayısı 2705 olup bunun 1688 (%60,24)'i erkek, geriye kalan 1017 (%39,76)'si ise kadındır (YÖK, 2019). Araştırmaya katılan erkek akademisyen sayısı 151 (%61,6) ve kadın akademisyen sayısı ise 94 (%38,4)'tür. Katılımcıların %77,6'sı evli; %68,2'si ise çocuk sahibidir.

Katılımcıların yaş dağılımı şu şekildedir: Akademisyenlerin yarısından fazlası (136 kişi, %55,5) 40 ve aşağı yaştadır. 41-50 yaş grubunda yer alan 53 kişi %21,6'lık bir kesimi oluştururken, 51 ve üzeri yaşta olan akademisyenlerin sayısı 56 (%22,9)'dür.

Tablo 1. Katılımcıların Kişisel Bilgileri

	Sayı (Frekans)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	94
	Erkek	151
Medeni Durum	Evli	190
	Bekâr	55
Çocuğu var mı?	Evet	167
	Hayır	78
Yaş	40 yıla kadar	136

	41-50 yıl	53	21,6
	51-60 yıl	46	18,8
	60 yıldan fazla	10	4,1
Unvan	Prof. Dr.	66	26,9
	Doç. Dr.	46	18,8
	Dr. Öğr. Ü.	45	18,4
	Arş. Gör.	71	29,0
	Diğer	17	6,9
Uzmanlık Alanı	Fen	67	27,3
	Sosyal	125	51,0
	Sağlık	23	9,4
	Eğitim	30	12,2
Toplam		245	100

Katılımcıların unvan dağılımları şöyledir: %26,9 Prof. Dr., %18,8 Doç. Dr., %18,4 Dr. Öğretim Üyesi, %29 Araştırma Görevlisi ve %6,9 diğer.

Katılımcıların büyük çoğunluğu sosyal bilimcidir (%51). Eğitim alanındaki akademisyenlerin oranı %12'dir. Fen alanındakilerin oranı %27,3 ve sağlık alanındakilerin oranı %9,4'tür.

B.Akademisyenlerin Kovid-19 Salgını ile İlgili Algıları

Araştırmaya katılan akademisyenlere 5'li Likert ölçeği ile derecelendirecekleri 20 hüküm verilmiştir. Bu hükümler aşağıda üç kategoriye ayrılarak incelenmektedir.

- Kovid-19 salgınının kasıtlı olarak üretildiğine dair algılar,
- Kovid-19 salgınına yönelik ekonomik beklentiler ile kurumsal ve bireysel tedbirlerin değerlendirilmesi,
- Kovid-19 salgını ile ilgili genel algılar.

Kovid-19 Salgınının Kasıtlı Olarak Üretildiğine Dair Algılar

Dünya toplumlarında salgınların ortaya çıkışı ile ilgili iki genel kabul vardır. Bir salgın ya uygun koşullar oluştuğunda kendiliğinden ortaya çıkar veya devletler, devlet dışı aktörler (şirketler, teröristler) tarafından laboratuvar koşullarında üretilebilirler (Özcan, 2020). Bu bağlamda araştırmada akademisyenlere Kovid-19 salgınının kasıtlı olarak üretilmiş olabileceğine dair 5 hüküm sunulmuş ve bunlara ne düzeyde katıldıklarını belirmeleri istenmiştir. Bulgular Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Kovid-19 Salgınının Kasıtlı Olarak Üretildiğine Dair Algılar

HÜKÜMLER	1		2		3		4		5		X
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	
Hüküm 1: Kovid-19 salgınının küresel üst akıl tarafından düzenlendiği	62	25,3	46	18,8	50	20,4	52	21,2	35	14,3	2,80 Orta
Hüküm 2: Kovid-19 salgınının insanları dijital yaşama yönlendirecek sosyal bir deney olduğu	84	34,3	48	19,6	56	22,9	36	14,7	21	8,6	2,44 Düşük

Hüküm 3: Kovid-19 salgınının biyolojik bir silah olarak ortaya çıkarıldığı	58	23,7	48	19,6	51	20,8	57	23,3	31	12,7	2,82 Orta
Hüküm 4: Bu salgının gelişmiş ülkelerin ilaç/aşı satma çabası ve ekonomik getiri beklentilerinden kaynaklandığı	70	28,6	51	20,8	51	20,8	46	18,8	27	11,0	2,63 Orta
Hüküm 5: İlerleyen günlerde benzeri biyolojik saldırıların devam edeceği	54	22,0	40	16,3	53	21,6	68	27,8	30	12,2	2,92 Orta

Tablo 2’de yer alan 4 hükme (1, 3, 4 ve 5. Hükümler) akademisyenler “Orta” düzeyde katılmışlardır. Hüküm 2, bu salgının insanları dijital yaşama yönlentecek sosyal bir deney olma durumunu sorgulamaktadır. Akademisyenler böyle bir deneyin yapılma olasılığını “Düşük” (Ortalama=2,44) olarak değerlendirmişlerdir. Ancak salgının küresel üst akıl tarafından biyolojik-süreğenliği olan saldırı olabileceği ve pandeminin üretilmesinin, ilaç/aşı satma çabası ve ekonomik getiri beklentilerinden kaynaklanmış olabileceği hükümlerine katılım “Orta” düzeyde olmuştur.

Kovid-19, dünya toplumlarınca daha ziyade hayvandan bulaşan bir hastalık olarak kabul edilirken -bilimsel olarak ispatlanmasa da- sürecin uzaması ile birlikte “virüsün laboratuvar ortamında üretilmiş olabileceği” düşüncesinde olan kesimlerde bir artış söz konusudur (BBC, 2020).

Komple teorileri, Kovid-19 ile ilgili ilk haberlerden kısa bir süre sonra ortaya çıkmış ve farklı şekillerde devam etmiştir. Bunlardan bazıları bu virüsün kökenleri ile ilgiliydi. Örneğin, virüsün ABD’ye karşı Çinliler tarafından -ya da tam tersi- yaratılan bir biyosilah olduğu iddia edilmiştir. Özellikle ABD Başkanı Donald Trump, ısrarla virüsün Wuhan’da laboratuvarında üretildiğini ve dünyaya yayıldığını ileri süren mesajlar vermiştir. Trump, 1 Temmuz 2020 tarihinde twitter aracılığıyla şu mesajı paylaşmıştır: “ABD’ye verdiği büyük zarar da dâhil olmak üzere pandeminin çirkin yüzünü tüm dünyaya yaymasını izlerken, Çin’e gittikçe daha fazla kızıyorum” (Trump, 2020). Diğer komple teorileri, virüsün önlenmesi ve tedavisine odaklanmıştır. Örneğin, geleneksel tıbbi tedaviye güvenilmemesi ve insanların virüsü önlemek için alternatif ilaçlar kullanmaları gerektiğinin öne sürülmesi gibi. Komple teorilerinin böyle zamanlarda ortaya çıkmasına şaşırılmak gerekir. Zira araştırmalar, insanların büyük olayları orantılı olarak büyük nedenlerle açıklama ihtiyacı duyduklarını ve ciddi sonuçları olan olaylar söz konusu olduğunda ve kriz zamanlarında komple teorilerine inanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Kovid-19 salgınının yayılması ve daha fazla insanın bundan etkilenmesi, komple teorilerine olan inancı güçlendirmektedir. Ancak komple teorilerinin zararlı sonuçlarının olacağı açıktır. Örneğin komple teorilerine olan inanç, geliştirilecek aşılara karşı tereddütleri artırabilir, bilimsel çalışmalara güvenilmemesine yol açabilir, aşırı politik görüşler ve önyargıları ortaya çıkarabilir. Bu tür olumsuz sonuçlar devam eden Kovid-19 salgını için de geçerlidir. Örneğin bu teorilerin etkisiyle alternatif ilaçların virüse karşı daha iyi sonuç vereceğine inanan bir hasta, sağlık görevlilerinin tavsiyeleri yerine diğer bilimsel olmayan yolları tercih edebilir. Yine komple inançları, virüsten sorumlu olduğu düşünülen toplumlara ve gruplara karşı düşmanlık yaratabilir. Bu bağlamda insanları

komple teorilerine maruz kalmadan önce bilgilendirme, komple teorisi inançlarını azaltabilecek bir yoldur. Bununla birlikte, bazı insanlar benzer düşünen “yankı odaları” içinde bilgi paylaşma eğiliminde oldukları için komple teorileriyle mücadele ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Van Bavel vd., 2020).

Microsoft'un kurucusu Bill Gates de son yıllarda düzenlediği toplantılarda ülkelerin biyolojik saldırılar sonucu ortaya çıkarılacak olan küresel salgın ve savaşlara hazırlıklı olmaları gerektiğini dile getirmektedir (Scipioni, 2020).

Türkiye Bilimler Akademisinin hazırladığı raporda komple teorileri ile ilgili olarak şu değerlendirmede bulunulmaktadır: “Kovid-19 ile ilgili bilimsel olmayan birçok iddia elbette toplumların gündemini ve bireylerin zihinlerini meşgul etmektedir. Geçmiş yıllarda üretilmiş birçok bilim-kurgu ve sanatsal çalışmada (film, roman) benzeri senaryoların işlenmiş olması veya popüler kültür eserlerinde yıllar önce benzeri olayların öngörüldüğünün sosyal medya üzerinden paylaşılması insanları tedirgin edip endişelendirmekten öte bir katkı sağlamamaktadır” (TÜBA, 2020).

Kovid-19 Salgınına Yönelik Ekonomik Beklentiler ile Kurumsal ve Bireysel Tedbirlerin Değerlendirilmesi

Bu gruptaki hükümler 7 adet olup kendi içerisinde 2 farklı hüküm çeşidi barındırmaktadır. 6, 7 ve 8. hükümler ekonomi, diğer 4 hüküm ise katılımcının kendini, ailesini ve kurumları gerekli tedbirleri uygulama bakımından değerlendirmesi üzerine kurgulanmıştır.

Tablo 3. Kovid-19 Salgınına Yönelik Ekonomik Beklentiler ile Kurumsal ve Bireysel Tedbirlerin Değerlendirilmesi

HÜKÜMLER	1		2		3		4		5		X
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	
Hüküm 6: Kovid-19 salgınının, küresel ve uzun süreli yeni uluslararası ekonomik krizlere yol açacağı	1	,4	12	4,9	24	9,8	86	35,1	122	49,8	4,29 Çok Yüksek
Hüküm 7: Kovid-19 salgınının ülke ekonomimize olumsuz etkilerinin artarak devam edeceği	7	2,9	16	6,5	33	13,5	98	40,0	91	37,1	4,02 Yüksek
Hüküm 8: Kovid-19 salgınına karşı devletin aldığı ekonomik tedbirlerin yeterli olduğu	39	15,9	45	18,4	69	28,2	68	27,8	24	9,8	2,97 Orta
Hüküm 9: Kovid-19 salgınına karşı devletin aldığı sağlık tedbirlerinin uygun zamanda ve yeterli düzeyde alındığı	15	6,1	25	10,2	65	26,5	95	38,8	45	18,4	3,53 Yüksek
Hüküm 10: Kovid-19 salgınına karşı yerel yönetimlerin tedbirlerinin yeterli olduğu	32	13,1	54	22,0	78	31,8	65	26,5	16	6,5	2,91 Orta

Hüküm 11: Kovid-19 salgınına karşı Atatürk Üniversitesi'nde alınan tedbir ve uygulamaların yeterli olduğu	15	6,1	33	13,5	82	33,5	88	35,9	27	11,0	3,32 Orta
Hüküm 12: Katılımcının bireysel ve aile olarak önerilen tedbirlere uyması	0	0	2	,8	5	2,0	84	34,3	154	62,9	4,59 Çok Yüksek

Tablo 3'e göre katılımcılar Kovid-19 salgınının küresel ve uzun süreli yeni uluslararası ekonomik krizlere yol açacağı görüşüne (Hüküm 6, Ortalama=4,29) “Çok yüksek” düzeyde; yine salgının ülke ekonomimize olumsuz etkilerinin artarak devam edeceği (Hüküm 7, Ortalama=4,02) görüşüne ise “Yüksek” düzeyde katılmaktadırlar.

Nitekim gelinen noktada tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de salgından kaynaklanan ekonomik krizlerin (Ağustos 2020 itibarıyla) yaşanmaya devam ettiği görülmektedir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) tahminlerine göre dünya ekonomileri 2020 yılında en az %2,4, G20 ülkeleri ise %2,7 oranlarında daralma içine gireceklerdir. Ancak salgının daha uzun sürmesi ulusal ve uluslararası kuruluşların tahminlerini doğal olarak aşağı yönde revize etmelerine neden olacaktır (OECD, 2020). Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) verilerine göre 2020 sonuna kadar küresel çapta doğrudan yabancı sermaye yatırım akışının %30-40 oranında düşmesi beklenmektedir (UN News, 2020). Uluslararası Çalışma örgütü (ILO) ise 2020 itibarıyla küresel çapta 5-25 milyon kişinin söz konusu salgın nedeniyle işsiz kalacağını öngörmektedir (ILO, 2020).

2020 yılında özellikle altın fiyatlarının astronomik bir biçimde yükseldiği gözlenmektedir. İnsanlar salgının meydana getirdiği belirsizlik karşısında sahip oldukları değerleri güvenli liman olarak altına dönüştürerek elde tutmak istemektedirler. Ocak 2020'de altının onsu 1500\$ civarında iken Ağustos 2020 başında altının onsu 2000\$'ı geçmiştir (Bloomberg, 2020). Dünyada ülke paraları (Dolar, Euro) altın ve bitcoin gibi farklı değer ölçüleri karşısında değer kaybederken, ülkemizde metal paranın yükselmesinin yanında Dolar ve Euro da yükselmektedir. Bu iki yönlü yükselişin etkisiyle Ocak 2020'de 290 ₺ olan 1 gram altın, Ağustos 2020'de 480 ₺'ya kadar yükselmiştir (Altın, 2020).

Buna göre katılımcıların salgının ilk dönemlerinde ekonomi ile ilgili görüşlerinin isabetli olduğunu söylemek mümkündür.

Hüküm 8, salgın karşısında devletin aldığı ekonomik tedbirleri sorgulamakta olup, bu görüşe akademisyenler “Orta” düzeyde (Ortalama=2,97) katılmaktadırlar. Salgın karşısında ekonomiyi ayakta tutmak için diğer ülkelerin de yaptığı gibi hükümet, ülkemizde farklı kesimlerin yararlanabileceği ekonomik paketler (Ekonomik İstikrar Kalkanı, Ekonomik Önlem Paketi gibi) açıklamıştır. Akademisyenlerin ekonomik tedbirlerle alakalı algılarının orta düzeyde olması, araştırmanın yapıldığı tarih aralığında (Nisan 2020) ekonomik tedbirlerin henüz alınmaya başlamış olmasıyla açıklanabilir. Zira birçok ekonomik tedbir paketi sonraki aylarda uygulamaya geçirilmiştir.

Hüküm 9, salgın karşısında devletin aldığı sağlık tedbirlerini sorgulamakta olup, bu görüşe akademisyenler “Yüksek” düzeyde (Ortalama=3,53) katılmaktadırlar. Ülkemizde henüz Kovid-19 vakaları ortaya çıkmamışken çok ciddi sağlık tedbirleri alınmaya

başlamıştır. İlk olarak 10 Ocak 2020 tarihinde Koronavirüs Bilim Kurulu oluşturulmuş, toplumun hemen her kesimine yönelik uygulamalar (karantina, sokağa çıkma yasağı, kurulun belirlemiş olduğu pandemi kurallarının takibi, uluslararası ve şehirlerarası yolculuk kısıtlamaları, düğün, toplantı gibi etkinliklerin kısıtlanması, yüz yüze eğitime ara verilmesi vb.) bu kurulun tavsiyelerine göre şekillenmiştir. Ülkedeki vakalarla ilgili anlık güncel bilgiler sağlık bakanlığının internet sayfasında halka duyurulmaktadır. Ayrıca sağlık bakanı salgının ilk günlerinden itibaren sık sık canlı bağlantılarla kamuoyunu bilgilendirmektedir.

Hüküm 10, yerel yönetimlerin aldıkları tedbirlerle ilgili olup akademisyenler bu tedbirleri “Orta” düzeyde (Ortalama=2,91) yeterli bulmaktadırlar.

Hüküm 11 ise Atatürk Üniversitesinin aldığı tedbirleri sorgulamaktadır. Bu hükme de katılım düzeyi “Orta”dır (Ortalama=3,32). Üniversite yönetimi, hükümet tarafından alınan kararları hızlı bir biçimde hayata geçirmiştir. Özellikle uzaktan eğitim konusunda alt-yapının müsait olması sebebiyle dersler, tez savunmaları vs. etkin bir biçimde yürütülmüştür. Atatürk Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi (ATAUZEM) sahip olduğu donanım ve tecrübesiyle bu süreçte belirleyici rol oynamıştır. Salgının ilk haftalarında üniversite yönetimi öğretim üyelerinin derslerin materyallerini Ders Bilgi Sistemine (DBS) yüklemelerini ve dersleri ise çeşitli platformlar (Zoom, Microsoft Team, Skype, Youtube gibi) aracılığıyla yürütmelerini istemiştir. Bu konuda öğretim üyelerine yönelik seminerler düzenlenmiş ve öğretim üyelerinin yararlanabilecekleri kılavuzlar yayınlanmıştır. Sonraki haftalarda ise canlı derslerin yapılması hususunda Adobe Connect ve Big Blue Button uygulamaları ile ATAUZEM asıl desteği sağlamıştır.

Hüküm 12, katılımcının ve ailesinin salgından korunmak için önerilen tedbirleri ne düzeyde uyguladığını sorgulamaktadır. Bu hükme katılım düzeyi “Çok yüksek”tir (Ortalama=4,59). Eğitim ve bilinç düzeyi yüksek olan akademisyenlerin önerilen pandemi kurallarına hassasiyetle uymaları beklenen bir durumdur.

Kovid-19 Salgını ile İlgili Genel Algılar

Bu başlık altında Kovid-19 salgını ile dini inanç arasındaki ilişki, virüsün tehlike boyutu, virüsten korunma ve tedavisi, virüsün temizlik ve hijyene etkisi ve salgın-medya ilişkisi ile ilgili 8 hüküm yer almaktadır.

Tablo 4. Kovid-19 Salgını ile İlgili Genel Algılar

HÜKÜMLER	1		2		3		4		5		X
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	
Hüküm 13: Kovid-19 salgını ilahi bir ikazdır.	55	22,4	25	10,2	50	20,4	55	22,4	60	24,5	3,16 Orta
Hüküm 14: Kovid-19 salgını gereğinden çok abartılmaktadır.	96	39,2	63	25,7	47	19,2	23	9,4	16	6,5	2,18 Düşük
Hüküm 15: Kovid-19 salgınından korunmak için geleneksel bitkisel ilaçların kullanımının etkili olacağı	63	25,7	59	24,1	77	31,4	30	12,2	16	6,5	2,50 Düşük
Hüküm 16: Kovid-19 salgınından kişisel tedbirlerle korunmanın mümkün olduğu	14	5,7	30	12,2	92	37,6	74	30,2	35	14,3	3,35 Orta

Hüküm 17: Kovid-19 salgınının toplumda temizlik ve hijyen kültürünü geliştirdiği	2	.8	9	3,7	24	9,8	82	33,5	128	52,2	4,33 Çok yüksek
Hüküm 18: Kovid-19 salgını ile ilgili olarak sosyal medyadan elde edilen bilgilerin yararlı olduğu	17	6,9	31	12,7	67	27,3	91	37,1	39	15,9	3,42 Yüksek
Hüküm 19: Kovid-19 salgını konusunda yazılı ve görsel medyanın görevini yeterince yaptığı	14	5,7	26	10,6	46	18,8	109	44,5	50	20,4	3,63 Yüksek
Hüküm 20: Kovid-19 hastalığının tedavisinin 2020 yılı içerisinde bulunacağı	11	4,5	18	7,3	53	21,6	92	37,6	71	29,0	3,79 Yüksek

Tablo 4'te yer alan Hüküm 13, Kovid-19 salgınının ilahi bir ikaz olup/olmadığı ile ilgilidir. Atmaca (2010), hastalık-din ilişkisini incelediği çalışmasında insanların tarih boyunca maruz kaldıkları veya muhtemel hastalıklar karşısında tanrıya/tanrılara yalvarıp yakardıklarını belirtmektedir. Dinlere göre özellikle kitlesel ölümlere sebep olan bulaşıcı hastalıkların kaynağı büyük oranda tanrı veya tanrılardır. Buna mukabil münferit hastalıklar -tanrılara isnat edilenler olduğu gibi- çoğunlukla cin, şeytan veya ruhlara bağlanmaktadır. Ayrıca eski medeniyetlerde bazı hastalıkların, insanın kendi hataları, ahlâksızlığı, temizliğe dikkat etmemesi, belli kuralları çiğnemesi ve yanlış hayat tarzı sebebiyle ortaya çıktığı inancı vardır. Bu durumda hastalık ile bir nevi günah bağlantısının ortaya çıktığı görülmektedir. Semavi dinlerde geçmiş kavimlerin Allah tarafından çeşitli felaket ve belâlara maruz bırakılarak helak edildiği konusu, günahların hastalık sebebi olduğunu göstermektedir. Çünkü kavimlerin helak edilmesindeki bazı sebeplerin, kitlesel ölümlere yol açan bulaşıcı hastalıklar ile yağmur, fırtına ve su taşması veya sel baskını gibi doğal afetler olduğu bilinmektedir. Neticede insan davranışlarındaki kusurlar (günahlar) inanç sistemlerinde tanrının ya da tanrıların gazabını çekmektedir.

Oysa Ortaçağ Avrupa'sında veba salgını birey ve ulusların zihniyet ve inançları üzerinde farklı etkiler meydana getirmiştir. Salgınlara karşı kilisenin çaresiz kalması sonucu dini değerlerde zayıflama ve Hristiyanlık inancında şüpheler artmaya başlamış, kilise ve din adamlarının etkisi ve gücü sarsılmış, Martin Luther ve Calvin'in öncülük ettiği "İncil'i okuyarak her bireyin doğrudan tanrı ile konuşmasını teşvik eden Protestanlık mezhebinin yaygınlaşmasıyla dinde reform sürecinin önü açılmıştır. Skolastik dini anlayıştan uzaklaşmış bireylerin bilgiye ulaşma ve özgürlük alanı genişledikçe dünya ve doğa konusundaki değer yargıları değişmiş, doğa artık insan tarafından ehlileştirilmesi ve kontrol edilmesi gereken bir varlık olarak algılanmaya başlamıştır (TÜBA, 2020).

Kovid-19 salgını ile ilgili olarak dini kurumların tepkileri farklı olmuştur. Ortodoks ve Katolik kiliseleri ilk haftalarda toplu ayinlere devam etmiş, inancın ve tanrının bulunduğu mekânda mikrobun var olamayacağını savunmuş, dini ritüellere devam ile salgınla mücadele yeterli kabul edilmiştir. İran'da halk büyük kalabalıklar halinde türbe ziyaretlerine devam etmiş, pandemi kurallarını hiçe sayarak ellerini, yüzlerini türbelere sürerek medet ummuştur. Ülkemizde ise Cuma ve cemaatle namazın geçici olarak durdurulması olumlu karşılanmış, hatta salgınla mücadelede gerek hutbelerde gerekse ezandan sonra cami hoparlörlerinden uyarılar yapılmış, dualar edilmiştir. Yine insanlar

özellikle eve kapanma döneminde sosyal medya aracılığıyla dua ve hatim çemberleri oluşturarak salgının bir an önce sona ermesi için Allah'tan yardım dilemişlerdir.

Araştırmaya katılan akademisyenlerin %32,6'sı Kovid-19 salgınının ilahi bir ikaz olmadığını, %46,9'u ise bu olayın ilahi ikaz olduğunu düşünmektedirler. Bu hükmeye katılma oranı "Orta" (Ortalama=3,16) düzeydedir.

Hüküm 14, Kovid-19 salgınının tehlike boyutu hakkındaki algıyı belirlemeye dönüktür. Burada salgının çok abartıldığı ifadesine katılım (Ortalama=2,18) "Düşük"tür. Bir başka ifadeyle salgının ciddiye alınması gerektiği görüşü büyük oranda kabul edilmiştir. Katılımcıların %15,9'u ise Kovid-19 salgının abartıldığını düşünmektedirler. Ağustos 2020 itibarıyla araştırmaya katılan akademisyenlerin öngörülerinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Yaz aylarında etkisini yitireceği umulan salgının 2.dalga ile yoğunluğunu arttırdığı gözlenmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de vaka sayıları tekrar artışa geçmiştir. Bu artışta insanların pandemi kurallarına yeterince riayet etmemesinin önemli bir payı vardır. İlk dönemlerde uygulanan kısıtlamaların hafifletilerek, normale dönülmesi bulaş riskini artırmaktadır.

Hüküm 15, Kovid-19 hastalığına karşı bilimsel tıbbi alternatif olarak geleneksel bitkisel ilaçların kullanımının etkisini sorgulamaktadır. Bu hükmeye katılım (Ortalama=2,50) oranı "Düşük"tür. Hüküm 14 ile aynı bağlamda değerlendirildiğinde bu virüsün ciddi tehlikeler barındırdığı ve geleneksel bitkisel ilaçlarla tedavisinin mümkün olamayacağı görüşünün hâkim olduğu görülmektedir.

Kovid-19 salgınından kişisel tedbirlerle korunmanın mümkün olup olmadığını sorgulayan Hüküm 16'ya katılım düzeyi "Orta"dır (Ortalama=3,35). Akademisyenlerin bir kısmı bireylerin alacağı tedbirlerle salgından korunmalarının mümkün olmadığını düşünmektedirler. Elbette hızla yayılan bir salgından korunmak için bireysel tedbirler - özellikle pandemi kurallarına uyma- etkili ve önemlidir. Ancak kurumsal düzeyde alınacak tedbirlerin ne kadar belirleyici olduğu, kısıtlamaların hafifletilerek normale dönme sonucu ortaya çıkan yüksek vaka sayılarıyla daha iyi anlaşılabilir.

Salgın sürecinde hastalıktan korunmak için vatandaşların dikkat etmesi gereken 14 ilke¹ neredeyse tüm iletişim kanalları aracılığıyla sıklıkla duyurulmuştur. Bu ilkelere temizlik ve hijyene sürekli dikkat çekilmektedir. Hüküm 17'de, salgının etkisiyle toplumda temizlik ve hijyen kültürünün gelişip gelişmediği sorulmaktadır. Bu görüşe

¹ **Koronavirüsten Korunmanın 14 Kuralı:** 1) Ellerinizi sık sık su ve sabun ile en az 20 saniye boyunca oarak yıkayın, 2)Soğuk algınlığı belirtileri gösteren kişilerle aranıza en az 3-4 adım mesafe koyun (Fiziksel Mesafe), 3) Bulduğunuz ortamları sık sık havalandırın, 4) Kıyafetlerinizi 60-90°C'de normal deterjanla yıkayın, 5) Ateş, öksürük, nefes darlığı gibi şikâyetleriniz varsa, maske takarak bir sağlık kuruluşuna başvurun, 6) Ellerinizle gözlerinize, ağzınıza ve burnunuza dokunmayın, 7) Yurtdışından dönüşte ilk 14 günü evinizde geçirin, 8) Öksürme veya hapşırma sırasında ağız ve burnu tek kullanımlık mendille kapatın, mendil yoksa dirseğin iç kısmını kullanın, 9) Yurtdışı seyahatlerinizi iptal edin ya da erteleyin, 10) Kapı kolları, armatürler, lavabolar gibi sık kullandığınız yüzeyleri su ve deterjanla her gün temizleyin, 11) Tokalaşma, sarılma gibi yakın temaslardan kaçının, 12) Soğuk algınlığı belirtileriniz varsa yaşlılar ve kronik hastalarla temas etmeyin, maske takmadan dışarı çıkmayın, 13) Hiçbir kişisel eşyanızı (havlu gibi gündelik eşyaları) ortak kullanmayın, 14) Bol sıvı tüketin, dengeli beslenin, uyku düzeninize dikkat edin.

katılım “Çok yüksek” düzeydedir (Ortalama=4,33). Salgınlar insanların davranışlarına etki eden olgulardır. Uzmanlar, bireyin kendini koruma güdüsü ile salgının ilk dönemlerinde temizlik ve hijyene daha fazla dikkat etmesinin normal olduğunu ifade etmektedirler. Ancak bazı kişilerde bu davranış takıntıya dönüşebilir. Bu noktada aşırı kompulsif temizlik ritüellerinin ortaya çıkmaması için yeterli düzeyde bilgilendirmenin gerekli olduğuna dikkat çekilmektedir. Diğer taraftan salgının tehdit olmaktan çıktığı noktada, bu davranışların bir süre sonra, çoğunluk için, kendiliğinden normalleşme göstereceği öngörülmektedir (Elbaşoğlu, 2020).

Hüküm 18, Covid-19 salgını hakkında sosyal medya aracılığıyla ulaşılan bilgilerin yararlı olup olmadığını sorgulamaktadır. Bu hükme katılım (Ortalama=3,42) “Yüksek” düzeydedir. Buna göre katılımcılar salgın ile ilgili olarak sosyal medyadan edindikleri bilgilerin yararlı olduğunu ifade etmektedirler.

Günümüzde dijital iletişim, klasik bilgi edinme kanallarından daha etkili, yoğun ve hızlı bir hale gelmiştir. Bu doğrultuda sosyal medya platformlarının yaygın şekilde kullanıldığı görülmektedir. Özellikle gerçek-zamanlı ve anlık veri akışı açısından açık kaynak istihbaratı başlı başına önem arz etmektedir. Ne var ki veri akışının yoğunluğu, zamansızlığı, kontrolsüzlüğü ve denetimsizliği de ayrı problem olarak varlığını devam ettirmektedir. Dolayısıyla temel sıkıntı, veriye ulaşmaktan ziyade; gerçek zamanlı, eksiksiz ve doğru bilgiye ulaşmaktır (Seren, 2020). Salgınla ilgili olarak internet aracılığıyla doğru ve yararlı bilgiye erişebilmenin yanında insanları olumsuz etkileyecek yayınlara da rastlamak mümkündür. Youtube, Instagram, Twitter gibi platformlar eşi görülmemiş miktarda bilgiye erişim sağlar, ancak bunlar aynı zamanda söylenti veya şüpheli bilgileri de içerir (Cinelli, 2020). Özellikle komplo teorileri yine büyük oranda sosyal medyada aracılığıyla yayılmaktadır.

Infodemi kavramı, virüs salgınlarının yönetimi sırasında yanlış bilginin olası tehlikelerini ifade etmek için kullanılmaktadır (Cinelli, 2020). Yanlış bilgi, insanların davranışlarını etkileyerek ve istenmeyen şekilde yönlendirerek salgının yayılmasına yol açabilir, korku, panik ve endişeleri artırabilir, insanları bilimsel ve rasyonel olmayan davranışlara sevk edebilir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ, 2020c) tarafından 2 Şubat 2020’de “Covid-9 Infodemic” tanımı ortaya atılmış, doğru olmayan bilginin özellikle internet ortamında yayılımı ve sorunun çözümüne zarar verdiği konusu gündeme getirilmiştir. Bu tanıma göre infodemi “*insanların ihtiyacı olduğunda güvenilir ve geçerli kaynakları bulmada zorluk yaşamasına neden olan (bazıları doğru bazıları değil) bilgi fazlalığı*”dır. Yanlışla doğrunun birbirine karışması oranında ise doğru bilgiye olan güven etkilenmektedir. Bu bağlamda güvenilir bilgi kaynaklarından beslenmenin ve yanlış bilgi henüz ortaya çıkmadan resmi kurumların yeterli ve tatminkâr bilgiyi kamuoyu ile paylaşmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Kovid-19 salgını ile ilgili olarak sosyal medyada asılsız haber ve videoların dolaştığı ve neredeyse virüsten daha hızlı yayıldığı görülmüştür. Örneğin bir videoda güya güvenilir bir kişinin rüyasında Hz. Muhammed’i gördüğü ve kendisine Koronavirüsün ilacının “*sumak*” olduğunu söylediği iddia edilmiştir. Bu şekilde hadislere de dayandırılarak insanların dini hassasiyetleri istismar edilmiştir. Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Eski Fetva Kurulu Başkanı Muzaffer Şahin, görüntülere ilişkin olarak “Bu bir tam soytarlıktır. Bu ahlaksızlar dini ve peygamberi kullanarak şeytanlık yapmaktadırlar.

Bunlar böyle hurafe ve batılları yayarak Müslümanlarla alay ediyorlar" şeklinde bir açıklama yapmıştır (Nethaber, 2020).

Salgın sürecinde insanlar iletişimlerini büyük oranda sosyal medya aracılığıyla sürdürmüşlerdir. Eve kapanma döneminde çeşitli platformlar aracılığıyla tele-konferans usulü görüşmeler gerçekleştirilmiş, insanlar fiziksel olarak mesafeli olmalarına karşın, sosyal mesafe bu iletişim araçları vasıtasıyla azaltılmıştır. Çünkü panik, korku ve endişenin azaltılması noktasında insanların birbirleriyle iletişim kurması, sosyal destek araması doğal bir durumdur. Hatta pandemi kurallarında adı geçen "fiziksel mesafe" terimi yerine "sosyal mesafe" teriminin kullanılması insanlarda olumsuz algıların oluşmasına neden olabilir. Zira salgından korunmak için insanların birbirinden mekânsal anlamda uzak durmaları önerilmektedir, yoksa sosyal temasın kesintiye uğraması söz konusu değildir.

Hüküm 19'da yazılı ve görsel medyanın görevini yeterince yapma durumu sorgulanmaktadır. Akademisyenler bu hükme "Yüksek" düzeyde (Ortalama=3,63) katılmışlardır.

Sosyal korkuyu önlemede medya ile birlikte hareket etmek ve medyanın gücünden yararlanmak olumlu sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayabilir. İnsanlara zamanında kısa, doğru ve motive edici mesajlar verilerek, Kovid-19'a özgü önlemlerin ve karantina mevzuatının benimsenmesine ve kurallara riayet edilmesine destek verilebilir (Hopman vd., 2020). Bu bağlamda salgının ilk aylarından itibaren ülkemizde medyanın (TV kanalları, internetteki haber siteleri) gerçekten salgını çok ciddiye aldığı, salgınla ilgili sorumlu hareket ettiğini, halkı bilinçlendirme noktasında faydalı yayınlar yaptığını görmek mümkündür. Resmi yetkililerin yaptığı açıklamalar neredeyse tüm TV kanallarından canlı veya alt-yazı (son dakika haber) olarak kamuoyuna duyurulmuş, konu ile ilgili uzmanlar gerek normal yayınlarda gerekse tartışma programlarında halka ulaşma fırsatı bulmuşlardır. Özellikle kısıtlamaların uygulandığı tarihlerde uzmanlar, evlerinden cep telefonu veya internet üzerinden yayına bağlanmışlardır.

Hüküm 20 ile katılımcıların Kovid-19 hastalığının tedavisinin 2020 yılında bulunmasıyla ilgili tahminleri sorulmaktadır. Bu hükme katılım (Ortalama=3,79) "Yüksek" düzeydedir. Bu bulguya göre akademisyenler kısa zamanda hastalığı önleyecek aşının bulunacağını düşünmektedirler. Kovid-19'un ortaya çıkmasıyla birlikte tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de üniversiteler, araştırma merkezleri ve ilaç firmaları tarafından aşı bulma çalışmaları yapılmaktadır. Ağustos 2020 itibariyle kesin olmamakla birlikte bazı ülkeler aşı bulduklarını açıklamışlardır. Ancak hastalığı tedavi edecek etkiye sahip aşının yeterince üretilip tüm dünyaya dağıtılmasının 2021 yılı içinde olacağı öngörülmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ, 2020b), verilerine göre Kovid-19 için 28 Ağustos 2020 tarihi itibariyle aralarında Türkiye'den de adayların (Ege, Selçuk, Erciyes, Acıbadem, Ankara, Boğaziçi, Bezmi-Âlem, Ortadoğu Teknik üniversiteleri ile İzmir Biomedicine and Genome Center) olduğu 176 aşı çalışması devam etmektedir. Bunlardan 33 tanesi klinik araştırma aşamasını geçmiş olup, insanlar üzerinde denenmektedir. Aşı çalışmalarında sağlıklı gönüllülere aşının uygulandığı ve etkilerinin gözlemlendiği üç faz bulunmaktadır. İlk fazda onlarca, ikinci fazda yüzlerce, üçüncü fazda ise binlerce kişi üzerinde testler yapılmaktadır. Dünyadaki aşı çalışmaları arasında binlerce gönüllü ile

gerçekleştirilen üçüncü faza geçen 8 aşı adayı rapor edilmiştir (Oxford/Astrazeneca, CanSino, Gamaleya, Sinovac, Sinopharm-Wuhan, Sinopharm-Pekin, Moderna, BioNTech).

VII. Sonuç

2019 Aralık sonunda Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından 30 Ocak 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilen Kovid-19 hastalığı kısa sürede dünyaya yayılmıştır. Salgının yayılmasını önlemek ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için tüm ülkeler yoğun çaba göstermektedirler. Sağlık bilimciler hastalığa çare olacak aşı bulma çalışmalarına odaklanırken, sosyal bilimciler salgının sosyal, kültürel, ekonomik ve politik etkilerini anlamaya ve çözüm bulmaya çalışmaktadırlar.

Bu araştırmada Atatürk Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin Kovid-19 salgını ile ilgili algıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma verisi, pandemi kısıtlamalarının başlamış olduğu 2020 yılı Nisan ayında internet üzerinden toplanmıştır. Elde edilen bulgular özetle şöyledir:

- Araştırmaya katılan akademisyenler Kovid-19 salgınının küresel üst akıl tarafından biyolojik-süreçlenliği olan saldırı olabileceği ve pandeminin üretilmesinin, ilaç/aşı satma çabası ve ekonomik getiri beklentilerinden kaynaklanmış olabileceği görüşüne “Orta” düzeyde; salgının insanları dijital yaşama yöneltecek sosyal bir deney olduğu görüşüne ise “Düşük” düzeyde katılmaktadırlar.
- Kovid-19 salgınının küresel ve uzun süreli yeni uluslararası ekonomik krizlere yol açacağı görüşüne katılım “Çok yüksek”; salgının ülke ekonomimize olumsuz etkilerinin artarak devam edeceği görüşüne katılım ise “Yüksek” düzeydedir.
- Kovid-19 salgınına karşı devletin aldığı ekonomik tedbirlerin yeterli olduğu görüşüne katılım “Orta”; sağlık tedbirlerinin zamanında, uygun ve yeterli olduğu görüşüne katılım “Yüksek” düzeydedir.
- Yerel yönetimlerin aldıkları tedbirler ile Atatürk Üniversitesi'nin salgına karşı uygulamaları “Orta” düzeyde yeterli bulunmuştur.
- Katılımcılar, kendilerinin ve ailelerinin önerilen tedbirlere “Çok yüksek” düzeyde riayet ettiklerini bildirmişlerdir.
- Araştırmaya katılan akademisyenler, Kovid-19 salgınının ilahi bir ikaz olduğu görüşüne “Orta” düzeyde katılmaktadırlar.
- Kovid-19 salgınının çok abartıldığı ifadesine ve hastalığın geleneksel bitkisel ilaçlarla tedavi edilebileceği görüşüne katılım “Düşük”tür. Bir başka ifadeyle salgının ciddiye alınması gerektiği görüşü büyük oranda kabul edilmiştir.
- Kovid-19 salgınından kişisel tedbirlerle korunmanın mümkün olduğu görüşüne katılım düzeyi “Orta”dır. Akademisyenlerin bir kısmı bireylerin alacağı tedbirlerle salgından korunmalarının mümkün olmadığını, kurumsal düzeyde alınacak tedbirlerin de önemli olduğunu düşünmektedirler.

- Kovid-19 salgınının etkisiyle toplumda temizlik ve hijyen kültürünün gelişip geliştiği görüşüne katılım “Çok yüksek” düzeydedir.
- Kovid-19 salgını hakkında sosyal medya aracılığıyla ulaşılan bilgilerin yararlı olduğu ve medyanın (yazılı-görsel) görevini yeterince yaptığı görüşü “Yüksek” düzeyde onaylanmıştır.
- Kovid-19 hastalığının tedavisinin 2020 yılında bulunabileceği görüşü “Yüksek” düzeyde kabul görmüştür.

İnsanlık tarihinde toplumları büyük ölçüde etkileyen ve toplu ölümlere sebep olan birçok salgına rastlanmaktadır. Elbette salgın olgusu insanlara dersler de vermektedir. Yaklaşık 100 yıl önce yaşanan İspanyol Nezlesi salgınından çıkarılan dersler konulu bir makalede (Soper, 1919), salgının yayılmasını önlemede engel teşkil eden 3 ana faktörden söz edilmektedir (Van Bavel vd., 2020): 1) İnsanlar taşıdıkları riskleri önemsemiyorlar, 2) Başkalarını koruma adına insanları katı bir biçimde izole etmek insan doğasına aykırıdır, 3) İnsanlar farkında olmadan kendilerini ve başkalarını tehlikeye atabilirler.

Devam etmekte olan Kovid-19 salgınından da çıkarılacak dersler vardır. Bu salgınla mücadelede gerek kurumsal ve gerekse bireysel tedbirler sıkı bir şekilde uygulandığında ve toplumdaki çeşitli kesimlerin işbirliği tesis edildiğinde salgının yayılmasının ve etkisinin düşürülebileceği gözlenmiştir.

Bu bağlamda halk sağlığı uzmanlarına, politikacılara ve kanaat önderlerine yönelik aşağıdaki önerilerde bulunulabilir (Van Bavel vd., 2020):

- Toplumun tüm kesimlerinin yararı için ortak paydayı ve aynı gemide olduğumuzu vurgulayarak “biz” kavramı öne çıkarılmalıdır,
- Pandemi kurallarıyla ilgili bilgilendirme mesajları, toplum nezdinde itibarı olan güvenilir kişiler (din adamları, liderler vs.) tarafından topluma iletilmelidir,
- Kovid-19 tedbirleri konusunda liderler ve medya, işbirliği içinde hareket ederek işbirliğini vurgulamalı ve teşvik etmelidir. Böylece çeşitli kesimler arasında kutuplaşma ve olası önyargılar engellenebilir,
- Sosyal gruplarda merkezi konumda olan üyelerin davranışları diğer üyeler tarafından rol-model alındığından ve daha kolay benimsenip onaylandığından, öncelikle liderler örnek davranışlar sergilemelidir,
- Halka verilen mesajların ikna edici olması için topluma yönelik faydalar vurgulanmalı, başkalarını korumaya odaklanmalı, etik değerlerle uyumlu ve bilimsel normlara uygun olmalıdır,
- Virüsün yayılmasını önlemek için herkesin kurallara uyması sağlanmalıdır,
- Komplo teorileri, sahte haberler ve yanlış bilgiler konusunda vatandaşlar uyarılarak, güvenilir bilgiler kamuoyu ile zamanında paylaşılmalıdır,
- “Sosyal mesafe” terimi insanlar arasındaki anlamlı etkileşimlerin sonlandırılması anlamını çağrıştırdığından, bunun yerine “fiziksel mesafe” terimini kullanılmalıdır. Bu şekilde mekânsal olarak uzakta olsalar bile aralarında sosyal bağın devam ettiği algısı oluşur.

Kaynaklar

- Acar, Y. (2020). Yeni koronavirüs (covid-19) salgını ve turizm faaliyetlerine etkisi. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 4-1: 7-21.
- ATAUNİ (2018). Kurum İç Değerlendirme Raporu. <http://atakalite.atauni.edu.tr/wp-content/uploads/2019/07/2018-Kurum-I%CC%87c%CC%A7-Deg%CC%86erlendirme-Raporu.pdf>, ET: 30.08.2020.
- Atmaca, V. (2010). Eski medeniyetlerde günah- hastalık ilişkisi veya tanrının gazabı meselesi. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 34: 99-121.
- BBC (2020). Coronavirus: Trump stands by China lab origin theory for virüs. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52496098>, ET: 04.05.2020.
- Best, S. (2020). COVID-19 outbreak may have started in September 2019, UK scientists believe. DublinLive, <https://www.dublinlive.ie/news/health/covid-19-outbreak-started-september-18111038>, (ET: 22.04.2020).
- Bozkurt, V. (2020). Corona virüsü dijital toplumu inşa etmeye başladı! aLİULURASBA BloGASTE, <https://aliulurasba.blogspot.com/2020/03/prof-dr-bozkurt-corona-virusu-dijital.html>, (ET: 06.04.2020).
- Chong, M.Y., Wang, W.C., Hsieh, W.C. et al. (2004). Psychological impact of severe acute respiratory syndrome on health workers in a tertiary hospital. The British Journal of Psychiatry, 185, 127-133.
- Cinelli, M. et al, (2020). The COVID-19 social media infodemic. <https://arxiv.org/pdf/2003.05004v1.pdf> (10.04.2020)
- Çınar, O. (2010). Eğitim ve sağlık alanı çalışanlarının iş stresi düzeyleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9-33: 101-121.
- DSÖ (2020a). Coronavirus disease (COVID-19) pandemic. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>.
- DSÖ (2020b). Draft landscape of COVID-19 candidate vaccines. <https://www.who.int/publications/m/item/draft-landscape-of-covid-19-candidate-vaccines>, (ET: 29.08.2020).
- DSÖ (2020c). Novel Coronavirus (2019-nCoV) Situation Report-13. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/330778/nCoVsitrep02Feb2020-eng.pdf>, (ET: 29.08.2020).
- DW (2020). Türkiye’de sağlık çalışanları için alkış eylemi. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-sa%C4%9Fl%C4%B1k-%C3%A7al%C4%B1n%C5%9Fanlar%C4%B1-i%C3%A7in-alk%C4%B1n%C5%9F-eylemi/a-52848473>, (ET: 29.08.2020).
- Elbaşoğlu, S, (2020). Koronavirüs sonrası takıntılar “kalıcı” olabilir. <https://npistanbul.com/koronavirus/koronavirus-sonrasi-takintilar-kalici-olabilir> (ET: 28.08.2020).
- Haleem, A., Javaid, M., Vaishya, R. (2020). Effects of COVID 19 pandemic in daily life. Current Medicine Research and Practice, 10-2: 78-79.
- Han, P.K., Zikmund-Fisher, B.J., Duarte, C.W. et al. (2018). Communication of scientific uncertainty about a novel pandemic health threat: Ambiguity a version and its mechanisms. Journal of Health Communication, 23, 435–444.

- Han, Q., Lin, Q., Jin, S., You, L. (2020). Coronavirus 2019-nCoV: A brief perspective from the front line. *Journal of Infection*, 80: 373–377.
- Hopman, J., Allegranzi, B., Mehtar, S. (2020). Managing COVID-19 in low- and middle-income countries. *JAMA (American Medical Association)*, 323 (16): 1549-1550.
- Altın, (2020). <https://altin.in/>
- Sağlık Bakanlığı, (2020). <https://covid19.saglik.gov.tr/>
- Bloomberght, (2020). <https://www.bloomberght.com/altin/altin-ons>
- Karasar, N. (2002). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayıncılık: Ankara.
- Kardaş, T. (2020). Covid-19 pandemisini yeniden düşünmek. Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, 45-49.
- McKibbin, W. and Fernando, R. (2020). The economic impact of COVID-19. In *Economics in the Time of COVID-19*, Editors: Richard Baldwin and Beatrice Weder di Mauro, 45-51, CEPR Press.
- Müftüler-Baç, M. (2020). Çok taraflılık, uluslararası işbirliği, devlet teknoloji savaşları. Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, 20-23.
- Nethaber (2020). <https://www.nethaber.com/gundem/sumak-videosuna-cevap-geldi-sarlatanlara-kulak-asmayin-16690>, ET (31.08.2020).
- OECD (2020). OECD Interim Economic Assessment Coronavirus: The World Economy at Risk. <https://www.oecd.org/berlin/publikationen/Interim-Economic-Assessment-2-March-2020.pdf>, ET: 15.04.2020.
- Özcan, N.A. (2002). Milli güvenlik sorunu olarak koronavirus salgını. Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, 92-96.
- Ren, S.Y., Gao, R.D., Chen, Y.L. (2020). Fear can be more harmful than the severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 in controlling the corona virus disease 2019 epidemic. *World Journal of Clinical Cases*, 8-4: 652–657.
- Scipioni, J. (2020). Bill Gates in 2018: The world needs to prepare for pandemics just like war. *CNCB Make It*, <https://www.cncb.com/2020/01/27/bill-gates-in-2018-world-needs-to-prepare-for-pandemics-just-like-war.html>, (ET: 20.04.2020).
- Seren, M. (2020). Medikal istihbaratın yükselişi. Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, 86-91.
- Sohrabi, C., et al (2020). World Health Organization declares global emergency: A review of the 2019 novel coronavirus (COVID-19). *International Journal of Surgery*, 76: 71–76.
- Soper, G.A. (1919). The lessons of the pandemic. *Science*, 49: 501-506.
- Sönmez, M. (2020). Sanayinin sorunları ve analizleri 57: Kırılgan ekonomiye korona virüsü yükü. *TMMOB-Bülten*, http://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/sanayianalizleri_57.pdf, (ET: 10.04.2020).
- Sun, P., Lu, X., Xu, C., Sun, W., Pan, B. (2020). Understanding of COVID-19 based on current evidence. *Journal of Medical Virology*, 92: 548-551.

- Trump, D. (2020). <https://twitter.com/realDonaldTrump>
- TÜBA (2020). 6.Versiyon: Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu. <http://www.tuba.gov.tr/yayinlar/suresiz-yayinlar/raporlar/6.versiyon-tuba-covid-19-kuresel-salgin-degerlendirme-raporu>, (ET: 06.06.2020).
- Ulutaş, U. (2020). Küresel virüs sonrası küresel trendler. Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, 10-19.
- UN News (2020). 'Rapid deterioration' in global investment flows as Coronavirus spreads: UN trade body. <https://news.un.org/en/story/2020/03/1060412>, (ET: 19.04.2020).
- UNESCO (2020). COVID-19 impact on education. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>, (ET: 01.05.2020).
- Usher, K., Durkin, J., Bhullar, N. (2020). Editorial: The COVID-19 pandemic and mental health Impacts. *International Journal of Mental Health Nursing*, 29: 315-318.
- Van Bavel, J.J., et al, (2020). Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response. *Nature Human Behaviour*, 4: 460-471. <https://rdcu.be/b4fwl>.
- YÖK (2019). Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr>, ET: 04.05.2020.